

15/11/2022

“Μεσσηνιακό Αγιολόγιο. Αγιολογικές προσεγγίσεις”

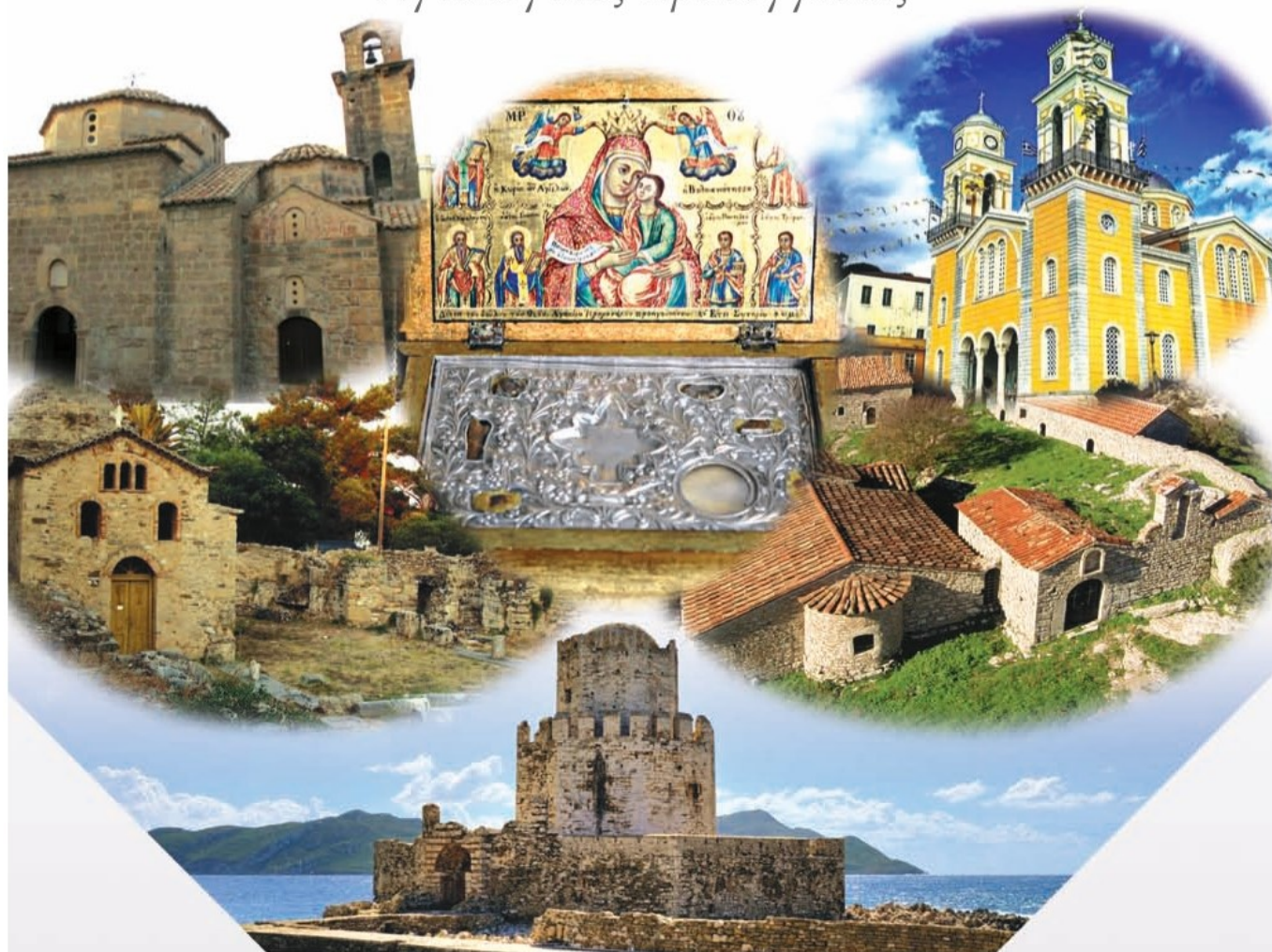
Μητροπολιτικό Έργο / Ι.Μ. Μεσσηνίας

ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ

Μεσσηνιακό Άγιολόγιο

Αγιολογικές προσεγγίσεις

Έπιμέλεια: Αρχιμανδρίτης Φίλιππος Χαμαργιάς

Έπετειακή έκδοση για τὰ 200 ἔτη
ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση 1821

Καλαμάτα 2022

Χορηγός:
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ
ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ

Δρος. Μάριου Π. Αθανασόπουλου

**Μέλους ΕΔΙΠ, Τμήματος Φιλολογίας Πανεπιστημίου
Πελοποννήσου**

Στο Βυζάντιο, το πρώτο χριστιανικό κράτος στην ιστορία του ανθρωπίνου γένους, οι βασιλείς συνήθιζαν σε επίσημες εκδηλώσεις να κρατούν ανά χείρας ένα πουγκί κατασκευασμένο από μεταξωτό ύφασμα, κυλινδρικού σχήματος, το οποίο περιείχε μικρή ποσότητα χρώματος. Το πουγκί αυτό ονομαζόταν ακακία ή ανεξικακία. Σύμφωνα με τον Ψευδο-Κωδινό, η ακακία δήλωνε την ταπείνωση που όφειλε να επιδεικνύει ο βυζαντινός βασιλεύς παρά την απεριόριστη εξουσία που κατείχε, υπενθυμίζοντάς του τη θνητότητα και του ίδιου, καθώς και το άστατο της εξουσίας. Η συνήθεια αυτή μαρτυρά με τον πλέον σαφή τρόπο πως για τους χριστιανούς (τόσο στο Βυζάντιο όσο και μετά απ' αυτό), υπόδειγμα ζωής, πρότυπο και ιδανικό, από τον βασιλέα ως τον τελευταίο πολίτη, δεν ήταν ο ήρωας (όπως στην αρχαιότητα), αλλά ο άγιος, αφού η «κατά Χριστόν» ζωή ενός ανθρώπου μπορεί να δικαιωθεί μόνο μέσα από τον συνεχή αγώνα του για τελείωση και ένωση με τον Θεό.

Έτσι, από πολύ νωρίς, άρχισαν να κυκλοφορούν κείμενα τα οποία περιέγραφαν τη ζωή και το έργο των αγίων με σκοπό την ψυχική ωφέλεια των πιστών. Λόγω της διάδοσης που είχαν αυτά τα αγιολογικά κείμενα, πολλοί τα χαρακτήρισαν προσφυώς ως τα best-sellers του βυζαντινού κόσμου, αφού ήταν φορείς μιας εκλαϊκευμένης θεολογίας που απευθυνόταν στο ευρύ αναγνωστικό κοινό, σε περιόδους κρίσιμες για τη διατύπωση του δόγματος (περίοδοι μεγάλων θεολογικών ερίδων, εικονομαχία, κ.ά.).

Το γεγονός αυτό με τη σειρά του, οδήγησε στη δημιουργία μιας ξεχωριστής λογοτεχνικής έκφρασης, η οποία ονομάζεται αγιολογία. Με τον όρο αυτό, νοούμε τη μελέτη των κειμένων που περιλαμβάνουν βίους των αγίων της ορθόδοξης Εκκλησίας και της τιμής που αυτή τους αποδίδει, καθώς και την έρευνα ζητημάτων γενικότερου ενδιαφέροντος που αφορούν τη ζωή των αγίων. Τα ζητήματα αυτά μπορεί να είναι θεολογικά, φιλολογικά, ιστορικά, αρχαιολογικά, λαογραφικά, κοινωνιολογικά.

Το νέο βιβλίο που κυκλοφόρησε η Ιερά Μητρόπολη Μεσσηνίας και εκδίδεται τη φροντίδι του οικείου Μητροπολίτου και Καθηγητού του Πανεπιστημίου Αθηνών κ. Χρυσοστόμου Γ' (Σαββάτου), έχει ως θέμα του ακριβώς αυτό το οποίο θίξαμε

νωρίτερα• την αγιολογία, σε συνάφεια με τη μεσσηνιακή γη. Ο τίτλος του είναι χαρακτηριστικός: «Μεσσηνιακό Άγιολόγιο. Άγιολογικές προσεγγίσεις». Πρόκειται για μία επετειακή έκδοση για τα 200 έτη από την ελληνική Επανάσταση του 1821, τη χορηγία της οποίας ανέλαβε η Περιφέρεια Πελοποννήσου, αποδεικνύοντας έμπρακτα τη συναλληλία μεταξύ Εκκλησίας και Πολιτείας.

Την επιμέλεια εκδόσεως αυτού του καλαίσθητου τόμου ανέλαβε ο Αρχιμανδρίτης Φίλιππος Χαμαργιάς, Πρωτοσύγκελος της Ιεράς Μητροπόλεως Μεσσηνίας, και συνεργάζονται σ' αυτόν με κείμενά τους, εκτός από τον Μητροπολίτη Μεσσηνίας κ. Χρυσόστομο, οι Καθηγητές κ. Παναγιώτης Υφαντής και κ. Γεώργιος Φίλιας. Σημαντική επίσης είναι η συμβολή και του λογίου Αρχιμ. Χριστοφόρου Νταμάτη, ο οποίος συγκέντρωσε και κατέγραψε τους βίους των εν Μεσσηνία Αγίων.

Το βιβλίο διαιρείται σε δύο μεγάλες ενότητες• η πρώτη περιλαμβάνει μία εκτενή εισαγωγή του Μητροπολίτου Μεσσηνίας κ. Χρυσόστομου με τίτλο: «Οί Άγιοι τῆς Ἐκκλησίας. Πολῖτες τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ». Με την παιδαγωγικότετη μέθοδο των ερωταποκρίσεων, ο συγγραφέας προσεγγίζει το θέμα με αυστηρά θεολογικά και εκκλησιολογικά κριτήρια, πετυχαίνοντας ταυτόχρονα να μεταλαμπαδεύσει τη γνώση περί αγίων και αγιότητας και στο μη εξειδικευμένο κοινό. Με τρόπο λιτό και στιβαρό, σημειώνει εξ αρχῆς πως «Τό πρωταρχικό στοιχείο ἑνός τόσο σημαντικοῦ θέματος γιά τήν ἴδια τήν Ἐκκλησία, ὅπως ἡ ἀγιότητα, δέν ἐπικεντρώνεται μόνο στόν τελικό προορισμό μιᾶς πορείας πρός αὐτήν ἀλλά καί στήν ἐπιβεβαίωση ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἀποτελεῖ τή ζώσα μεταμορφωτική δύναμη μέσα στήν ἱστορική πραγματικότητα». Με αὐτόν τον τρόπο τοποθετεῖ το ζήτημα στην ορθή του διάσταση, καλώντας ταυτόχρονα τους πιστούς να αποφεύγουν τους παραμορφωτικούς φακούς που αποπροσανατολίζουν και απεκκλησιοποιούν αὐτό το τόσο καίριο θέμα, ιδιαίτερα στις μέρες μας («Ἡ ἀγιότητα σχετίζεται μέ τοῦτο τό γεγονός τῆς Ἐκκλησίας, γιαυτό καί ὁ ἅγιος εἶναι ἅγιος τῆς Ἐκκλησίας καί ὄχι κάποιας ὁμάδας ἢ κάποιων ἀτόμων, ἡ δέ ἀγιότητα ἀποτελεῖ γεγονός ἐκκλησιολογικό καί ὄχι μιά ιδιότητα ἢ ὁποῖα “κτᾶται” ἀπό κάποιους, ἐξαιτίας κάποιων ἀτομικῶν προσόντων ἢ ἠθικῶν πράξεων, ἀξιομισθιῶν ἢ καί ὑπερφυσικῶν δυνατοτήτων [...] δέν ταυτίζεται μέ τά ἐπιτεύγματα τῆς ἠθικῆς, οὔτε σχετίζεται μέ ὑπερφυσικές ἐμπειρίες ὁποιασδήποτε μορφῆς, γιατί ὅλα αὐτά μπορεῖ νά τά συναντήσῃ κάποιος καί ἔξω ἀπό τήν Ἐκκλησία καί τόν Χριστό, ἐνίοτε μάλιστα σέ μεγαλύτερο βαθμό καί ἔνταση»). Ιδιαίτερα τονίζει πως ἐπειδή ἀκριβῶς ἡ ἀγιότητα εἶναι ἕνα ἐκκλησιαστικό γεγονός, «ἔχει τήν ἀναφορά τῆς πρώτιστα στόν ἐπίσκοπο τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας καί τό πρεσβυτέριο, οἱ ὁποῖοι εἶναι οἱ ἐκφραστές καί φορεῖς τῆς “ἐκκλησιαστικῆς συνείδησης”». Το κείμενο του Μητροπολίτου Μεσσηνίας ολοκληρώνεται με μίαν ἐνδιαφέρουσα ἐπισήμανση αναφορικά με τή σύγχρονη ἐποχή καί τή σχέση τῆς με τήν ἀγιότητα καί τήν ὁποία οφείλουμε νά

μελετήσουμε ενδελεχώς• εντοπίζει την αιτία της περιφρόνησης της αγιότητας στη σύγχρονη, εκκοσμικευμένη εποχή, στην με κάθε τρόπο και μέσο καλλιέργεια της φιλαυτίας του ανθρώπου, υπογραμμίζοντας με ενάργεια πως αυτή ακριβώς η περιφρόνηση της αγιότητας και η έντονη φιλαυτία που μας χαρακτηρίζει «όδηγεῖ μοιραῖα τόν πολιτισμό μας στήν καταστροφή», υποδεικνύοντας ως μόνη λύση «τό ὄραμα τῆς ἀγιότητας», επειδή «δίνει στόν πολιτισμό αὐτό ἕναν ἄλλον προσανατολισμό, ἐσχατολογικό, καί μιά ἄλλη δυνατότητα, μέσα ἀπό αὐτήν τήν μεταμορφωτική λειτουργία του».

Στον ίδιο ρυθμό κινείται και το κείμενο του Καθηγητή του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κ. Παναγιώτη Αρ. Υφαντή, με τίτλο: «“Ὁ Θεὸς ὁ ἅγιος, ὁ ἐν ἁγίοις ἀναπαυόμενος”. Ἀγιότητα, ἀγιολογική τιμὴ καὶ συναξαριακὴ γραμματεία». Στο κείμενο αναλύεται αρχικά το ζήτημα της αγιότητας μέσα από τη βιβλική κληρονομιά της Παλαιάς και της Καινῆς Διαθήκης. Σύμφωνα με τον συγγραφέα, «Στό γεωγραφικό καί πνευματικό περιβάλλον τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἅγιος εἶναι ὁ ἐκλεκτός λαὸς τοῦ Θεοῦ διότι συνδέεται μαζί του μέ μιά σειρά ἀπό ἀμοιβαίες δεσμεύσεις πιστότητας καί ἀγάπης». Το ίδιο περίπου ισχύει και στην Καινή Διαθήκη. Στη συνέχεια ο συγγραφέας δίνει ἔμφαση στην τιμὴ που αποδίδεται στους αγίους, αναφερόμενος στους μάρτυρες, τους «μιμητὲς τοῦ θείου Πάθους» ὅπως πολύ εὔστοχα τους αποκαλεῖ, στους οσίους, τους «καθηγητὲς τῆς ἐρήμου» και ισόβιους μάρτυρες της συνείδησης, στους αγίους ηγεμόνες, τους «θεράποντες τοῦ Θεοῦ», στους πατέρες και διδασκάλους της Εκκλησίας, τους ανθρώπους που επωμίστηκαν τὴν «ποιμαντικὴ εὐθύνη καί ὑπεράσπιση τῆς ἐκκλησιαστικῆς πίστεως», ἐνῶ κάνει ιδιαίτερη μνεία στους διαρκῶς ανανεούμενους χορούς των αγίων της Εκκλησίας. Ακολούθως ο κ. Υφαντὴς σημειώνει τις περιπτώσεις μέσα στην ιστορία της Εκκλησίας ὅπου ἡ ἀγιολογικὴ τιμὴ ἀντιμετώπισε ἀμφισβητήσεις. Ἡ πρώτη περίπτωση ἀφορᾷ τὴν πρῶιμη περίοδο, κατὰ τὴν ὁποία οἱ ἀντίπαλοι τῆς Εκκλησίας θεωροῦσαν τὸ μαρτύριο «δεῖγμα παραφροσύνης» και τὴν τιμὴ στα ιερὰ λείψανα «φρικώδη καί ἀποτρόπαιη συνήθεια», ἐνῶ ἡ δεύτερη ἀφορᾷ τὴν περίοδο τῆς εικονομαχικῆς ἐρίδας. Ἰδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει τὸ σημεῖο στο ὁποῖο ὁ συγγραφέας περιγράφει τὴν κοινωνικὴ ἀπήχηση, τις παρερμηνείες και τις ἐκτροπές που παρατηροῦνται στην τιμὴ πρὸς τοὺς αγίους τῆς Εκκλησίας. Για τὸ πρῶτο (τὴν ἀπήχηση τῆς τιμῆς πρὸς τοὺς αγίους ἀπὸ τὴν κοινωνία) ἀναφέρει πως ἡ τιμὴ καθαυτὴ «ἐπιβεβαιώνεται στοὺς θρύλους, στὶς παραδόσεις καί στόν ἰδιαίτερο τρόπο μέ τόν ὁποῖο μιά τοπικὴ κοινότητα πιστῶν τιμοῦσε κάποιον ἅγιο ἢ ἁγία», προσθέτοντας πως στις παλαιότερες ἐποχές, ἡ μνήμη ἐνὸς αἵου ἀποτελοῦσε και μιά ευκαιρία για ἀνάπαυση, ψυχαγωγία και υλικὴ ευωχία. Ἐπιπλέον, σημειώνει, πολλές ἐπαγγελματικὲς συντεχνίες ἢ και ἔθνη ολόκληρα, οἰκειοποιούνταν ἕναν ἅγιο ὡς προστάτη τους, συχνά με δεισιδαίμονα διάθεση. Για τὸ δεύτερο (τις παρερμηνείες), ὁ συγγραφέας ἐπισημαίνει τρία βασικά

χαρακτηριστικά: την ευσεβή ιδιοτέλεια (η οποία εκδηλώνεται με την καταφυγή πολλών πιστών «στή μεσιτεία τοῦ ἁγίου, ἐπιδιώκοντας τή θεία εὐνοία ἢ καί ἱκανοποίηση ἐντελῶς κοσμικῶν ἐπιδιώξεων»), την ανταλλακτική θρησκευτικότητα (μέσω της ηθικοποίησης της αγιότητας και της απαίτησης θαυμάτων) και την οικονομική αξιοποίηση της αγιολογικής τιμῆς. Ἐνα ζήτημα το οποίο προβάλλει στη συνέχεια ο συγγραφέας, αφορά το πρόβλημα των κριτηρίων στην αναγνώριση ενός ἁγίου, θέτοντας το δάκτυλο ἐπὶ τον τύπον των ἡλων με ἓνα καίριο ἐρώτημα για την εποχή μας: «Ἀναγνώριση, ἀνακήρυξη ἢ κατασκευή» ενός ἁγίου; Προς ἐπίρρωση ὅσων υποστηρίζει, παραθέτει μία ἐπιπλέον ἐνότητα ὑπὸ τον εὐλογο τίτλο: «Ἀπόπειρες ἰδεολογικῆς χειραγώγησης καί ποιμαντικῆς τιθάσευσης τῆς ἀγιολογικῆς τιμῆς» στην οποία ξεχωρίζει ἡ περίπτωση της ἀρνήσεως της Εκκλησίας να συμμορφωθεί προς την απαίτηση ενός σπουδαίου κατὰ τ' ἄλλα βυζαντινοῦ βασιλέα και πολύ πιστοῦ χριστιανοῦ, του Νικηφόρου Φωκά, να τιμῶνται ως μάρτυρες της Εκκλησίας ὅσοι στρατιῶτες ἔχχαναν τη ζωή τους στους διάφορους πολέμους του κράτους. Για τη συνέχεια ο κ. Ὑφαντής κάνει λόγο για τη συναξιακή γραμματεία, την περιοδολόγηση, τα θέματα και τα πρόσωπα των αγιολογικῶν κειμένων, ολοκληρώνοντας με μία γενικότερη ἀναφορά στους ἁγίους, ως «ζωντανούς θεολογικούς “τόπους”».

Το δεύτερο μέρος του ἔργου περιλαμβάνει ἀρχικά ἓνα σύντομο κείμενο του κ. Γεώργιου Φίλια, Καθηγητῆ στο Πανεπιστήμιο Αθηνῶν, με τίτλο: «Ὁ τοπικός ἐορτασμός τῆς συνάξεως τῶν ἁγίων μιᾶς μητροπολιτικῆς περιφέρειας (ἱστοριοθεολογική προσέγγιση)». Στο κείμενό του ο συγγραφέας τονίζει τη σημασία που ἔχει για μια τοπική Εκκλησία ο ἐορτασμός της συνάξεως των ἁγίων της, καθώς «ἀποτελεῖ βασικό τμῆμα τῆς ἱστορικῆς μνήμης μιᾶς μητροπολιτικῆς περιφερείας» και ἐπομένως «παράγοντα συνοχῆς τῶν μελῶν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ της σώματος». Ακολουθῶς καταθέτει μια σειρά ἀπὸ ἱστορικά στοιχεία, προσθέτοντας τη σύγχρονη θεώρηση για το θέμα.

Ἐνα ἐπίσης σύντομο κείμενο του Αρχιμ. Χριστοφόρου Νταμάτη, Αρχιερατικοῦ Επιτρόπου Καλαμάτας φιλοξενεῖται στη συνέχεια του τόμου. Τίτλος του εἶναι «Ὁ Χριστιανισμός στή Μεσσηνία. Σύντομη ἀναφορά». Στο κείμενο αὐτό ο συγγραφέας κάνει λόγο για τη διάδοση της χριστιανικῆς πίστες στην Πελοπόννησο και συγκεκριμένα τη Μεσσηνία, ἀρχῆς γενομένης ἀπὸ τα τέλη του 3ου αἰῶνα. Καταγράφει τους πρώτους ἁγίους της μεσσηνιακῆς γῆς (τους ἀποστόλους Ονησιφόρο, Επαφρόδιτο και Καίσαρα) και τη σταδιακή ἐδραίωση του χριστιανισμοῦ (εγκατάλειψη ἐθνικῆς θρησκείας, ἀνέγερση πολλῶν χριστιανικῶν ναῶν σε διάφορες πόλεις και ἰδρυση ἀρκετῶν ἐπισκοπῶν στα ὅρια της Μεσσηνιας). Ο συγγραφέας ἐπισημαίνει ἐπιλογικά πως ἡ ἐν Μεσσηνία Εκκλησία «ἀνέδειξε διαχρονικά Ἁγίους: Ἀποστόλους, Πατριάρχες, Ἐπισκόπους, Μάρτυρες καί

Μοναχούς. Στήν αγιόλεκτη αυτή χορεία συγκαταριθμοῦνται καί ὅσοι ἐξεμέτρησαν μαρτυρικῶς τό ζῆν στίς λεηλασίες, καταστροφές, βασανισμούς καί φυλακίσεις, μέ προεξάρχοντες τούς κατά τήν Ἐπανάσταση τοῦ 1821 μαρτυρήσαντες Ἀρχιερεῖς, Κορώνης Γρηγόριο Μπίστη, Μεθώνης Γρηγόριο Παπαθεοδώρου καί τόν Μητροπολίτη Μονεμβασίας καί Καλαμάτας Χρῦσανθο Παγώνη».

Ο τόμος ολοκληρώνεται μέ ένα σύντομο συναξάρι των αγίων και των εθνομαρτύρων αρχιερέων της Ιεράς Μητροπόλεως Μεσσηνίας (το οποίο περιλαμβάνει και τον ἄρτι αγιοκαταταχθέντα από το Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως Βησσαρίωνα Κορκολιάκο), που ἔχει επιμεληθεῖ ο ἴδιος συγγραφέας, καθώς και τρεις ακολουθίες• της συνάξεως «τῶν ἐν τῇ Ἱερᾷ Μητροπόλει Μεσσηνίας διαλαμψάντων ἀγίων» (ποίημα του ιερομονάχου Αθανασίου Σιμωνοπετρίτου), του οσιομάρτυρος Ηλίας του Αρδούνη και του «ἀγίου νέου ιερομάρτυρος Γρηγορίου, ἐπισκόπου Μεθώνης» (ποίημα του Μητροπολίτου Ρόδου, Κυρίλλου Κογεράκη).

Συνελόντι ειπεῖν, ο συλλογικός αυτός τόμος που εξέδωσε η Ιερά Μητρόπολη Μεσσηνίας και επιμελήθηκε ο Πρωτοσύγκελλός της, Αρχιμανδρίτης Φίλιππος Χαμαργιάς, Msc Ἡθικῆς Φιλοσοφίας, αποτελεί ένα πρώτης τάξεως εκδοτικό γεγονός τόσο για την τοπική Εκκλησία της Μεσσηνίας, ὅσο και για την Εκκλησία ευρύτερα. Κι αυτό, ὄχι μόνο επειδή συγκεντρώνει στις σελίδες του τον αγιολογικό πλούτο της εν λόγω Μητροπόλεως, ἀλλά και επειδή, με βαθύ θεολογικό λόγο και εμβρίθεια, θίγει ζητήματα καίρια ὅσον αφορά την τιμή που οφείλουν οι πιστοί να αποδίδουν προς τούς αγίους τούς και τις πολλές στρεβλώσεις που παρατηροῦνται ἀνά τούς αἰῶνες (και κυρίως στις μέρες μας) σε αυτή την τιμή. Ἐρχεται δε να δώσει ἀπαντήσεις και να προσφέρει τροφή για σκέψη και προβληματισμό για τα κριτήρια που ορισμένες φορές επικρατοῦν, τόσο στο λεγόμενο «χριστεπώνυμο πλήρωμα», ὅσο και στον κλήρο για την ἀνάδειξη ενός προσώπου ως αγίου της Εκκλησίας.